

Beşinci Planda İstihdam ve İşsizlik

Doç. Dr. İbrahim TANYERİ*

GİRİŞ

Türkiye 1960'li yılların başında planlı kalkınma dönemine girmiş ve 1983 yılı dördüncü beş yıllık kalkınma planının son yılı olmuştur. İlk üç plan dönemini kapsayan 1962 - 1977 yılları arasında içe dönük ve ithal ikamesine dayalı bir kalkınma politikası izlenmiştir. Üçüncü plan dönemi sonunda ithal ikamesine dayalı gelişmenin temel olarak döviz darboğazı nedeniyle tıkanıdığı söylenebilir. 1978 - 1983 yıllarını kapsayan dönem, beşinci planda kullanıldığı gibi «ekonomik kriz ve istikrar» dönemi olarak nitelendirilebilir. 1984 yılı da istikrar politikasının ön planda tutulduğu bir yıl olarak görünmektedir. Böyle olunca Türkiye'nin son yedi yıldır bir iktisadi bunalım içinde olduğu ve 24 Ocak 1980'den beri de istikrar politikasının sürdürüldüğü gözlenmektedir. Beşinci plan dönemi olan 1985 - 1989 döneminin ise dışa açık, ihracata dayalı ve uluslararası pazarlarla bütünleşmeye yönelik bir kalkınma politikasının benimsendiği yeni bir dönem olacağı anlaşılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı dışa açık bir kalkınma politikasının uygulanmak istendiği beşinci beş yıllık kalkınma planının istihdam ile ilgili bölümünü değerlendirip tartışmaktır. Değerlendirme yapılırken özellikle üretim ve istihdam hedefleri, işgücü arzı artışı ve işsizlik tahminleri üzerinde durulacaktır. Bu tahminler irdelenirken planlı dönemin başından 1983 yılı sonuna kadar olan gelişmelere de kısaca değinilecektir.

(*) Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

I. İÇE DÖNÜK, İTHAL İKAMESİNE DAYALI KALKINMA POLİTİKASI VE SONUÇLARI

Türkiye planlı dönemin başlaması ile birlikte iktisadi kalkınma sürecini planlayıp ekonomiyi yönlendirme yolunu seçmiştir. İlk üç plan döneminde ekonomi ithal ikamesine dayalı bir kalkınma politikası ile yönlendirilmeye çalışılmıştır. Yurtiçi pazarı temel alan ithal ikameci kalkınma politikası, uygulama sırasında karşılaşılan dış ödeme güçlüklerini yenmek amacını ön plana almıştır. Dış ödeme güçlüklerini ön plana alan bu politika; ithal yasakları, ithalatta miktar kısıtlamaları ve yüksek gümrük vergileri gibi önlemlerle katı sayılabilecek bir korunmacılığa yol açmıştır. Bu tür korumacı önlemler, ithalatı yasaklanan veya zorlaştırılan her türlü malın yurtiçi üretimini çok kârlı ve çekici bir duruma getirmiştir. Böyle bir ortam içinde gerçekleşen ithal ikamesi, sonuçları önceden hesaplanmamış bir süreç yarattığı için ekonomide sektörler arası bütünleşmeyi sağlayamamıştır. Yurtiçi pazarın küçüklüğü nedeni ile üretimde kullanılan tekniklerin görece geriliği ve üretim ölçeklerinin uluslararası düzeye göre küçük kalması; üretimde verim kayıplarına, tekelci eğilimlere ve yüksek maliyetlere yol açmıştır. İthalatı yasaklanan veya zorlaştırılan mallar çoğunlukla nihai tüketim malları olduğu için ithal ikamesi genel olarak nihai tüketim mallarında söz konusu olmuştur. Buna karşılık nihai tüketim mallarının üretimi için gerekli olan ara ve yatırım mallarının yurtiçi üretimini özendirecek politikalar ya hiç olmamış yada çok zayıf kalmıştır. Böyle olunca ithal ikamesi sonucu yurtiçinde üretilmeye başlanan nihai tüketim mallarının üretimi için gerekli olan ara ve yatırım malları giderek artmıştır.¹ Bu gelişmelere ek olarak 1973 yılından 1980 yılına kadar ham petrol fiyatlarında görülen artışlar petrol ithal faturasını sürekli arttırarak Türkiye'nin uyguladığı ithal ikameci politikanın 1970'lerin ikinci yarısından itibaren tıkanmasına yol açmıştır.

(1) Bu konuda bakınız: T. Berksoy, «Uluslararası Ticaret, İktisadi Kalkınma ve İthal İkamesi», *Toplum ve Bilim*. Sayı 13 Bahar 1981. s. 52-64; İ. Tanyeri, «Türkiye'de Enflasyon ve İktisadi Kalkınma», *H. Ü. İdari Bilimler Dergisi*, cilt 1, sayı 4, Haziran 1981, s. 41-43 ve Ş. Pamuk, «İthal İkamesi, Döviz Darboğazları ve Türkiye, 1947-1979», K. Boratav vd. (der.) *Krizin Gelişimi ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu*, Ankara, Kaynak yayınları, 1984, s. 37-67.

İktisadi kalkınma sürecinin 1970'lerin ikinci yarısında tıkanmasına yol açan bu tür bir ithal ikamesi politikası bile, özellikle ilk üç plan döneminde Türkiye'nin önemli sayılabilecek bir gelişmeyi gerçekleştirmesine ve istihdamda azımsanamayacak artışların sağlanmasına olanak sağlamıştır. İlk üç plan döneminde ortaya çıkan gelişmeleri; tasarruflar, yatırımlar, gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH) rakamları ile sektörlere göre gelir ve istihdam rakamlarını inceleyerek özetlemeye çalışalım.²

Önce kısaca tasarruflar ile yatırımların ilk üç plan içindeki gelişmelerini özetleyelim. Yurtiçi tasarrufların gayrisafi millî hasıla (GSMH) içindeki payı ilk plan döneminde ortalama % 15.6 kadar iken bu pay ikinci plan döneminde % 18.3'e yükselmiştir. Üçüncü plan döneminde ise hafif bir azalma göstererek % 18.0 düzeyine inmiştir. Dış kaynakların GSMH içindeki payı ise üç plan döneminde sırası ile % 1.9, % 1.1 ve % 3.7 kadar olmuştur. Dış açıkların GSMH içindeki payının 1973 - 1977 arasını kapsayan üçüncü plan döneminde önemli sayılacak bir artış gösterdiğine işaret etmek gerekir.

Toplam yatırımların GSMH içindeki payı birinci plan döneminde % 17.5 kadar iken bu pay ikinci plan döneminde % 19.4'e ve üçüncü plan döneminde ise % 21.7'ye yükselmiştir. Sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki payı da benzer bir gelişme göstererek üç plan döneminde sırası ile % 15.3, % 17.8 ve % 19.8 oranlarına ulaşmıştır. Görüldüğü gibi toplam yatırımlar ile sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki payları üç plan süresince devamlı bir artış göstermiştir. Bu artış ikinci plan dönemine kadar tasarruf oranındaki artışlardan kaynaklanırken üçüncü plan döneminde biraz gerileyen tasarruf oranının açığı dış tasarruflarda ortaya çıkan artışla kapanmıştır.³

GSYİH birinci plan döneminde yılda ortalama % 6.3 oranında artarken ikinci plan döneminde % 6.6 ve üçüncü plan döneminde ise % 7.1 oranında artmıştır. Görüldüğü gibi GSYİH'nın yıllık artış oranında yavaşta olsa bir hızlanma sözkonusudur. Bu hızlanmanın yatırımların GSMH içindeki paylarının artışına paralel ola-

(2) Bu konuda bakınız : İ. Tanyeri, «Türkiye'de İktisadi Kalkınma, İstihdam ve İşsizlik», T. Odalar Birliği, İstihdam ve İşsizlik Sorunları Semineri'ne sunulan tebliğ. Haziran 1984 teksir.

(3) Bakınız ek tablo 1.

rak ortaya çıktığını belirtmek gerekir. 1962-1977 yılları arasında GSYİH'nın yıllık ortalama artış hızı % 6.7'yi bulmuştur.

Tarım sektörünün yıllık ortalama gelir artış oranı ilk plan döneminde % 3.0 iken ikinci plan döneminde % 3.4 olmuş ve üçüncü plan döneminde ise % 3.2 düzeyinde kalmıştır. Tarımsal gelirin yıllık ortalama artış oranının ikinci ve üçüncü plan dönemlerinde ilk plan döneminden daha yüksek olduğuna işaret etmek isteriz. Sanayi sektörüne gelince, ilk üç plan süresince yılda ortalama % 9.8 oranında artan sını gelir en yüksek düzeyine % 10.9 oranı ile ilk plan döneminde ulaşmıştır. İkinci plan döneminde bu oran % 8.7, üçüncü plan döneminde ise % 9.7 olmuştur. Sınai gelir yıllık artış oranının ikinci plan döneminde ortaya çıkan gerilemesinin 1970 devalüasyonundan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Hizmetler sektörü geliri yıllık artış oranı ilk plan döneminde ortalama % 7.2 iken bu oran ikinci ve üçüncü plan dönemlerinde % 7.9 olmuştur.⁴

1960-1980 yılları arasında iktisaden faal nüfus, istihdam ve işsizlikte görülen gelişmeleri değerlendirmek için kullanabileceğimiz temel kaynak Devlet İstatistik Enstitüsünün gerçekleştirdiği genel nüfus sayımlarıdır.⁵ Genel nüfus sayımlarından elde edilen bilgilere göre iktisaden faal nüfus 1960-1980 döneminde yılda ortalama % 1.6 oranında artarken istihdam % 1.4 oranında artmıştır. İktisaden faal nüfus artış hızı 1960-1970 arasında yılda ortalama % 0.8 iken 1970-1980 döneminde % 2.4 oranına yükselmiştir. İstihdam artış oranı 1960-1970 arasında yılda ortalama % 0.8 iken 1970-1980 döneminde % 2.1'e ulaşmıştır. Tarım sektörü istihdam düzeyi 1960 yılında 9737 bin kişi iken 1980 yılında 9972 bin kişi olmuştur. Tarım sektörünün yeni istihdam yaratma gücünü kaybettiği kabul edilebilir. Buna karşılık sanayi sektörü istihdamı 1960-1980 arasında yılda ortalama % 3.8 oranında, hizmetler sektörü istihdamı ise % 5.8 oranında artmıştır. Genel nüfus sayımla-

(4) Bakınız ek tablo 2.

(5) DPT'nin yayınlarında verilen istihdam rakamlarının da DİE rakamlarından bazı düzenlemeler sonucu elde edildiği söylenebilir. DİE'nün Genel Nüfus Sayımları ile elde ettiği bu bilgilerin güvenilirliği, özellikle işsiz sayısı açısından tartışmaya açıktır. Bu konuda ayrıca DİE'nün Hane Halkı İşgücü Anketleri'de önemli bir kaynak olarak belirtilebilir.

rının işsizlikle ilgili rakamlarına güvenilebilirse 1960 yılında 16 bin kişi kadar olan işsiz sayısı 1980 yılında 623 bin kişiye yükselmiştir.⁶

İstihdam ve işsizlikle ilgili bu istatistiklere dayanarak 1960-1980 döneminde yıllık ortalama istihdam artış oranının iktisaden faal nüfus artış oranınının 0.2 puan altında kaldığı ve bunun sonucunda işsiz sayısının yavaş bir biçimde arttığı kabul edilebilir. İşsiz sayısındaki artış 1975 yılına kadar daha da yavaş olmuştur. İşsiz sayısındaki bu yavaş artışı üç önemli etkene bağlamak mümkündür. İlk olarak GSYİH artış hızı ile ölçülebilecek olan iktisadi gelişmenin 1977'ye kadar oldukça başarılı sayılabilecek bir hızla gerçekleşmiş olması işsiz sayısındaki artışı yavaşlatan önemli bir etken olmuştur. İkinci olarak 1962-1977 yılları arasında yılda ortalama % 9.8 oranında artan sanayi sektörü gelirinin bir yandan sanayi sektörü istihdamını, öte yandan sanayi sektöründeki gelişmeye bağlı : «... işi sürekli olmayan, küçük esnaflık ve işçilik arasında gidip gelen...»⁷ ve «marjinal sektör» adı verilen sektör istihdamını arttırması bir başka etken olarak kabul edilebilir. Son olarak 1970'lerin ortasına kadar yurtdışına giden işçiler de işsizliğin yavaş bir biçimde artmasını sağlayan bir etken olmuştur.

1975-1980 arasında işsizliğin daha önceki yıllara göre hızlanarak arttığı gözlenmektedir. Bu hızlanmanın temel nedeni iktisaden faal nüfus artış oranı yılda % 2.2 düzeyinde iken istihdamın yıllık artış oranınının % 1.7 düzeyinde kalmasıdır. Böylece 1975-1980 arasında iktisaden faal nüfus artış oranı ile istihdam artış oranı arasındaki fark 0.5 puana yükselmiştir.

II. BEŞİNCİ PLAN : DIŞA AÇIK, İHRACATA DAYALI KALKINMA POLİTİKASI VE MUHTEMEL SONUÇLARI

Üçüncü planın bitiş yılı olan 1977'den sonra GSYİH artış oranında gözlenen azalmalar ve eksi artış oranları, enflasyon oranında görülen artışlar ve dış ödemelerde karşılaşılan zorluklar planlı dönemin başından beri uygulanan ithal ikamesi kalkınma politika-

(6) Bakınız ek tablo 3. Beşinci planda 1962-1977 dönemi için verilen rakamların bizim rakamlarımızdan farklı olması, DPT'nin DİE'nün yayınladığı rakamları bazı düzeltmeler yaparak kullanmasından kaynaklanmaktadır.

(7) Ç. Keyder, «İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi ve Çelişkileri», K. Boratav vd. içinde, s. 33.

sının tıkanıdığına işaret ediyordu. 1980 yılı başında uygulanmaya başlanan istikrar politikasının öncelikli amaçları enflasyon oranını ve dış açıkları azaltmak olmuştur. Bu politika ile birlikte dışa açık, ihracata dayalı ve uluslararası pazarlarla bütünleşmeyi amaçlayan yeni bir iktisadi kalkınma politikasına yönelişin belirtileri de görülmüştür. Ancak istikrar politikası halen güçlü bir biçimde sürdürüldüğü için bu yeni kalkınma politikasının uygulamaya girmesi gecikmektedir. Beşinci beş yıllık kalkınma planı ile; dışa açık, ihracata dayalı ve uluslararası pazarlarla bütünleşmeye yönelik bu kalkınma politikasının beşinci planın kalkınma politikası durumuna geleceği söylenebilir.⁸

Bu yeni kalkınma politikası ile içine gireceğimiz kalkınma yolunun Türkiye'yi uluslararası işbölümünün olanak verdiği üretim alanlarında uzmanlaşmaya yöneltmesi beklenmektedir. Uzmanlaşacağımız üretim alanlarının, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğumuz tarım, hayvancılık, tarıma dayalı sanayiler, temel olarak yerli hammadde kullanan diğer bazı sanayi kolları, müteahhitlik hizmetleri ve turizm gibi alanlar olduğu düşünülebilir.⁹ Böylece yeni kalkınma politikası ile önemli miktarda ithal girdisi kullanan sanayi kollarının gerileyeceği ve bazılarının ise yok olacağı tahmin edilebilir.¹⁰

Dışa açık bu yeni kalkınma politikası, dış açıkları ve enflasyon oranını azaltmak için esnek kur politikası ile pozitif reel faiz politikasını benimsemiştir.¹¹ Öte yandan istikrar politikası uygulaması sonucunda reel ücretlerde önemli gerilemeler olmuştur. Reel ücretlerde ortaya çıkan bu gerilemelerin beşinci plan döneminde giderileceğini kabul etmek pek kolay değildir. Böyle olunca pahalılaşan sermayeye göre emek ucuzlayan bir faktör durumundadır. Faktör fiyatlarında gözlenen bu gelişmeler beşinci planın önceki planlara göre daha emek - yoğun üretim tekniklerini özendireceğini göstermektedir.¹² Emek yoğun tekniklerin kullanımını özendiren politikaların istihdam artırıcı yönü yanında verimlilik artış-

(8) Bu konuda, Resmî Gazete 23 Temmuz 1984. **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985 - 1989)**. 4. paragraftan 9. paragrafa kadar bakılabilir.

(9) *İbid*, 84, 86, 89, 113, 116, 117 ve 224. paragraflar.

(10) *İbid*, 252 ve 253. paragraflara bakılabilir.

(11) *İbid*, 86. ve 123. paragraflara bakınız.

(12) *İbid*, 101. ve 114. paragraflarda bu konulara ilişkin görüşler vardır.

larını yavaşlatarak sermaye birikim oranını da yavaşlatacağı belirtilmelidir. Sermaye birikiminin yavaşlaması ise istihdam artışını yavaşlatacaktır. Bu bakımdan uzun dönemde emek yoğun tekniklerin istihdam arttırıcı sonuçları ortadan kalkacaktır.

Beşinci planda benimsenen yeni kalkınma politikasının üretim ve istihdam açısından muhtemel sonuçlarını irdeleyebilmek için önce planın üretim ve istihdam hedeflerini inceleyip değerlendirmek gerekir. Plan GSYİH'nın yıllık ortalama artış oranını % 6.3 olarak belirlemiştir. Sektör gelirlerinin yıllık ortalama artış oranları ise tarım için % 3.6, sanayi için % 7.5 ve hizmetler için % 6.5 olarak öngörülmüştür.¹³

Bu hedeflere ulaşmak ne ölçüde mümkün olacaktır? Yatırımların üretim ve gelir artışını belirleyen en önemli değişken olduğu düşünülürse, sabit sermaye yatırımlarının (SSY) yıllık artış oranı ile GSMH içindeki payının ne düzeyde olacağı gelir artış hedeflerine ne ölçüde ulaşılacağına bir gösterge olacaktır. Beşinci planda öngörülen yatırım hedeflerine ulaşılacağını varsayalım. Bu durumda 1984 yılında % 18.9 düzeyinde bulunan SSY/GSMH oranı 1989 yılında % 20.9 düzeyine ulaşacaktır. Bu arada plan SSY içinde özel sektörün 1984 yılında % 39.9 olan payının 1989 yılında % 44.5 düzeyine yükselmesini öngörmektedir.¹⁴ Beşinci planın öngördüğü bu yatırım hedeflerine ulaşırsa SSY yılda ortalama % 8.5 oranında artacaktır. Sabit sermaye yatırımlarının yıllık artış oranı % 8.5 iken planda öngörülen GSYİH artış oranı olan % 6.3 gerçekleşir mi?

Üçüncü plan dönemini kapsayan 1973-1977 yılları arasında marjinal sermaye hasıla oranı 3.4 olmuştur. Beşinci plan döneminde daha emek yoğun üretim teknikleri seçiminin özendirileceğini gösteren paragraflar bulunmakla beraber planın öngördüğü yatırımlar ile GSYİH rakamların gerçekleşmesi durumunda beşinci plan dönemini kapsayan 1985-1989 yılları arasında da marjinal sermaye hasıla oranının 3.4 olacağı hesaplanmıştır. 1962-1977 yıllarını kapsayan ilk üç plan döneminde yılda ortalama % 10.8 oranında artan sabit sermaye yatırımları GSYİH'nın yılda ortalama % 6.7 oranında artmasına yol açmıştır.¹⁵ Beşinci plan döneminde

(13) İbid, s. 3 tablo 1.

(14) İbid, 33-35. paragraflar.

(15) Ek tablo 2 ve 4 ile Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 3-6, tablo 1 ve tablo 3.

marjinal sermaye hasıla oranının üçüncü plan dönemindekinden farklı olmayacağı gözönüne alındığında yılda % 8.5 oranında artacak olan sabit sermaye yatırımlarının GSYİH'da yılda % 6.3 oranında bir artış sağlamasının kolay olmayacağı söylenebilir.

Planda öngörülen yatırım hedeflerine ulaşmanın mümkün olup olmadığı da tartışılması gereken bir konudur. Beşinci planda özel sektörün sabit sermaye yatırımları içindeki payının yükseleceği öngörülmüştür. Bu bakımdan yatırımların gerçekleştirilmesinde özel sektörün yükü kamu sektörüne göre daha ağır olmaktadır. Özel sektörü yatırım yapmaya özendirmek için her türlü önlem alınsa bile özel sektör kendisine düşen görevi başarabilecek midir? Bu görevi başarabilmek için gereken kaynakları bulabilecek midir? Yabancı sermayenin de özendirilerek yurtiçi özel sektöre yatırımlar açısından destek sağlayacağı kabul edilse bile yukarıdaki sorulara olumlu bir cevap vermek kolay değildir. Özel sektörün yatırımlar için kaynak bulmak açısından karşılaşacağı güçlükler ile bulabildiği kaynaklara ödemek zorunda kalacağı reel faiz yükü yatırım yapmasını zorlaştıran engeller olacaktır. Ayrıca yıllık fiyat artış oranının % 25'lerin altına düşürülememesi ve dalgalanması durumunda ortaya çıkacak iktisadi hesap yapma güçlükleri de özel sektörün yatırım arzularını azaltacak ilave bir etken olacaktır.

Planda öngörülen yatırımların gerçekleşmemesi durumunda, bir yandan hedef olarak alınan % 6.3 oranındaki GSYİH artışının altında bir artış sözkonusu olacak, öte yandan dışa dönük ve ihracata dayalı bir iktisadi yapının ortaya çıkması zorlaşacaktır. Bu bakımdan planda öngörülen GSYİH artış oranına ulaşabilmek ve dışa dönük bir iktisadi yapının oluşumunu sağlayabilmek için yatırımların yıllık artış oranını % 10 düzeyine çıkarabilmek gerekir. Yatırımların artış oranını % 10 düzeyine yükseltebilmek için siyasal iktidarın iki önemli görevi başarması gerekir. Bir yandan maliye politikası yolu ile yatırımlar için gerekli yurtiçi kaynakları harekete geçirmek, öte yandan bu kaynakların yatırımlara dönüştürülmesi için gereken iktisat politikası önlemlerini alıp uygulamak. Bu görevler başarılabilir ise yatırımların artış oranını % 10 düzeyine çıkarmak kolay olmayacaktır.

Beşinci planda sektör gelirlerinin yıllık artış hedefleri incelendiğinde tarım sektörü için ilk üç plan döneminde gerçekleştirilen yıllık % 3.2 oranındaki artışın üzerinde olan % 3.6 oranının öngö-

rüldüğü anlaşılır. Sanayi sektörü ile hizmetler sektöründe ise ilk üç planın ortalama artış oranlarının altında hedefler seçilmiştir. Tarımsal gelir artış oranının beşinci plan döneminde yılda % 3.6 düzeyine ulaşmasının pek kolay olmayacağını söyleyebiliriz. Sanayi sektörü için planda öngörülen artış oranı olan % 7.5 düzeyine ulaşabilmek, yatırımların planda öngörülen düzeyde gerçekleşmesi ile mümkün olabilir. Hizmetler sektörü için planın hedef aldığı yıllık artış oranı % 6.5'tur. Hedef alınan bu oranın sanayi ve tarım sektörleri için öngörülen gelir artış oranları gözönüne alındığında yüksek olduğu ve dolayısı ile gerçekleştirilmesinin de zor olduğu söylenebilir.

İstihdamda ortaya çıkabilecek muhtemel gelişmeleri tahmin edebilmek için kullanılacak en önemli açıklayıcı değişkenler yatırım ve gelir artışları olarak kabul edilmektedir. Yatırımlar gelir artışının da en önemli açıklayıcısı olduğu için GSYİH ile sektör gelirlerinde ortaya çıkması beklenen artışlardan hareket ederek istihdamdaki gelişmeleri tahmin edebiliriz. Tahmin için kullanılacak olan temel alet istihdam katma değer esnekliğidir. İstihdam katma değer esnekliği bir sektörün katma değerinde yüzde birlik bir artış olduğu zaman bu sektör istihdamında yüzde kaçlık bir artış olacağını gösteren bir katsayıdır. Toplam ekonomi ile sektörlerin istihdam katma değer esnekliklerini geçmiş dönemdeki gelişmelerden hesaplayabiliriz. GSYİH ile sektör gelirlerindeki muhtemel artışlar, istihdam katma değer esneklikleri ile birlikte değerlendirilirse toplam istihdam ve sektörler göre istihdam tahminlerine ulaşılabilir. Aşağıda bu tür bir tahmin denemesi yapılmaktadır.

İstihdam katma değer esnekliklerini 1960-1980 dönemi için hesaplamak mümkündür. Dönem boyunca katma değerde ortaya çıkan değişimler ek tablo 5'te sunulmuştur. İstihdamda ortaya çıkan değişimleri ise ek tablo 3'te gösterdik. Katma değer artış oranları ile istihdam artış oranlarından faydalanarak dönemlere göre istihdam katma değer esneklikleri hesaplanmış ve ek tablo 6'da sunulmuştur.¹⁶ Tablodan görüleceği gibi istihdam katma değer esneklikleri dönemlere göre önemli sayılabilecek değişimler gös-

(16) Tarım sektörü istihdamındaki dalgalanmalar bu sektöre ait istihdam katma değer esnekliğini hesaplamak gereğini duyurmayan dalgalanmalar olarak görülmüştür.

termektedir. Ayrıca sanayi sektörü için 1975 - 1980 döneminde, hizmetler sektörü için 1965 - 1970 dönemi ile 1975 - 1980 döneminde birden büyük esneklik değerleri bulunmuştur. Birden büyük esneklik değerlerinin eksi değerli işgücü verim artışı anlamına geldiğini hatırlarsak¹⁷ bu dönemlerdeki istihdam artışlarının verim azalmalarına yol açmaları ile zorlama artışlar olduğunu kabul edebiliriz.

1960 - 1980 yılları arasında ekonominin bütününe ait esneklik 0.25, sanayi sektörü esnekliği 0.49 ve hizmetler sektörü esnekliği ise 0.91'dir. Başka bir ifade ile GSYİH'da yıllık % 1'lik bir artış toplam istihdamda yılda % 0.25'lik bir artışa sanayi sektörü gelinde % 1'lik bir artış sanayi sektörü istihdamında % 0.49'luk bir artışa ve hizmetler sektörü gelirindeki % 1'lik bir artış bu sektör istihdamında % 0.91'lik bir artışa yol açmaktadır. Bu esneklik katsayılarını gerekli düzeltmeler yaparak beşinci plan öncesi son yıl olan 1984 için, genel nüfus sayımının yapılacağı 1985 yılı için ve beşinci planın son yılı olan 1989 için istihdam değerlerini tahmin edebiliriz.

1980 yılından bu yana uygulanan istikrar politikası ve beşinci planda benimsenen dışa dönük kalkınma politikası ile önceki dönemlere göre daha emek yoğun üretim teknikleri kullanımının özendirileceği kabul edilebilir. Ancak, daha emek yoğun tekniklere geçişin beşinci plan döneminde ortaya çıkması beklenmektedir. Zira daha emek yoğun tekniklere geçiş ancak yeni yatırımlar yolu ile sağlanabilir. Gerek toplam yatırımlarda ve gerekse sabit sermaye yatırımlarında 1979 ile 1983 arasında bir artış olmamıştır. 1980 - 1983 yılları arasında GSYİH artış oranının yılda ortalama % 4.2 düzeyine ulaşması yatırım artışlarından çok 1970'lerin sonlarında azalan kapasite kullanım oranlarının 1980 sonrasında bir ölçüde artmasına bağlanabilir. Yatırımların yetersizliği yanında 1980 - 1984 yılları arasında benimsenen istihdam politikaları da bu dönemde yeni istihdam olanaklarının çok düşük düzeyde kalmasına yol açmıştır. Bu bakımdan 1980 - 1984 yılları arasında toplam ekonomi istihdam katma değer esnekliğinin 0.15 düzeyine düşmesi bek-

(17) İşgücü verim artışı $p = \frac{1 + r_{kd}}{L(1 + r_{is})} - 1$ formülü ile hesaplanabilir.

Bu konuda bakınız: E. Thorbecke ve E. Stoutjesdijk, *Employment and Output*. OECD yayını, Paris, 1971, s. 34.

lenmektedir. 1980 - 1984 arasında GSYİH artış oranının 1980 - 1983 dönemi ortalama artış hızı olan % 4.2 düzeyinde kalacağı varsayılırsa, 1980 - 1984 yılları arasında istihdamın yıllık ortalama artış oranı % 0.6 kadar olacaktır. Bu artış oranı ile 1980 yılında 17220 bin kişi olan toplam istihdam 1984 yılında 17630 bin kişiye yükselir. Beşinci planın 1984 yılı sivil işgücü talebi tahmini yani istihdam tahmini ise 15706 bin kişidir. Daha önce de belirtildiği gibi plan tahmini ile bizim tahminimiz arasındaki bu fark Devlet Planlama Teşkilatının, Devlet İstatistik Enstitüsünden aldığı işgücü rakamlarını bazı düzeltmeler yaparak kullanmasının bir sonucudur.

1984 - 1989 yılları arasında toplam ekonomi için istihdam katma değer esnekliğinin 1960 - 1980 arası ortalama değeri olan 0.25'e ulaşacağını, GSYİH artış oranının ise beşinci planda hedef alınan % 6.3 oranında gerçekleşeceğini varsayarak beşinci plan döneminde istihdam artış oranının yılda ortalama % 1.6 olacağını tahmin edebiliriz. Beşinci planda bu oran % 1.8 olarak öngörülmüştür. Bu öngörü istihdam katma değer esnekliğinin 0.29 olmasını gerektirir. Bu değere ulaşmak önceki dönemlere göre daha esnek yoğun tekniklerin plan dönemi içinde hızla uygulamaya sokulması ile mümkün olabilir.¹⁸ Bu uygulama hızla gerçekleşmez ise istihdam katma değer esnekliğinin 0.25 düzeyinde kalması daha muhtemeldir. İstihdam katma değer esnekliği 0.25 düzeyinde kalırken GSYİH oranı da yılda % 5.0 düzeyinde gerçekleşirse istihdamın yıllık artış oranı % 1.25 düzeyine düşebilir. 1984 - 1989 yılları arasında istihdamın yılda 1.6 oranında artabileceğini kabul etmek uygun görüldüğünde 1985 yılı istihdamı 17920 bin kişiye 1989 yılı istihdamı 19100 bin kişiye ulaşır.

İstihdamda ortaya çıkması muhtemel olan bu gelişmeler karşısında işgücü arzı için muhtemel gelişmeler neler olabilir? Devlet Planlama Teşkilatının bu konudaki tahminleri iyimser olarak nitelendirilebilir. DPT'nin tahminlerine göre «... kadın işgücü arzının mutlak miktarı sabit tutulmuş sadece erkek işgücü artışı öngörülmüştür.» Böylece ekonomide işgücüne katılma oranı «... 1984'te % 60.03'ten 1989'da % 56.92 ye inmektedir.»¹⁹ İşgücüne katılma oranlarından hareket ederek işgücü arzının 1984'te 18 milyon kişi-

(18) Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 89, tablo 89.

(19) DPT, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Hazırlık Çalışmaları (İstihdam), DPT yayını, mimeo Ankara, Mayıs 1984, s. 4-5 ve 48-55.

den 1989'da 19.5 milyon kişiye ulaşacağı tahmin edilmiştir. Bu durumda işgücü arzı 1984-1989 arasında yılda ortalama % 1.6 oranında olacak demektir.

İşgücününün 15 ve daha yukarı yaşlardaki nüfusa oranı olarak tanımlanan işgücüne katılma oranı 1980 yılında % 63.10 iken 1984 te % 60.03'e ve 1989'da % 56.92'ye düşeceği tahmini²⁰ kadın işgücü arzının sabit kalacağı varsayımına önemli ölçüde bağlı bir tahmin-dir. Bu bakımdan gerçekleşmesi pek kolay değildir. 1970-1980 yılları arasında iktisaden faal nüfus ya da işgücü arzı yılda % 2.4 kadar artmıştır. Bu artış oranının 1980-1989 yılları arasında biraz azalacağı kabul edilse bile işgücü arzı artış oranının 1970-1980 arasındaki ortalama düzeyi olan % 2.4'ten planda öngörülen % 1.6 düzeyine düşmesi pek kolay değildir. Bu bakımdan işgücü arzı artış oranının biraz azalarak 1980-1989 yılları arasında % 2.2 düzeyine düşmesi kabul edilebilir bir varsayımdır.²¹ İşgücü arzının yılda % 2.2 oranında artması durumunda 1980 yılında 17843 bin kişi olan işgücü miktarı 1984 yılında 19440 bin kişiye, 1985 yılında 19880 bin kişiye ve 1989 yılında 21680 bin kişiye ulaşacaktır.

İstihdam ve işgücü arzı ile ilgili bu tahminler gerçekleşirse, işsiz sayısı 1980 yılı genel nüfus sayımında belirlenen 623 bin kişiden yılda ortalama 300 bin kişi civarında artarak 1984 yılında 1810 bin kişiye yükselecektir. İşsiz sayısı 1984-1989 arasında daha yavaş artarak 1989'da 2580 bin kişiye ulaşacaktır.²²

Bu noktada bizim işsiz sayısı ile ilgili tahminlerimizin gerçekleşmesi ihtimalini zayıflatan bir anket sonucundan söz etmekte fayda vardır. Devlet İstatistik Enstitüsünün 1982 yılı Ekim ayında uyguladığı «Kentsel Yerler Hanehalkı İşgücü Anketi» ile nüfusu 10.000'den fazla olan bütün yerleri kapsayan işgücü, istihdam ve işsizlik rakamları elde edilmiştir. Anket sonuçlarına göre 15 ve daha yukarı yaşlardaki işgücü 5837 bin kişi olarak bulunurken işsiz

(20) DPT, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 89, tablo 90.

(21) İşgücü arzı artış oranını etkileyen en önemli etken nüfus artış hızıdır. Ancak bu etkileme yaklaşık onbeş yıllık bir gecikme ile olur. 1955-1965 yılları arasında yılda ortalama % 2.7 oranında artan nüfusun 1965-1975 yılları arasında yılda ortalama % 2.5 oranına düştüğü hatırlanırsa 1980-1989 yılları arasında işgücü arzı artış oranının % 2.2 olması çok muhtemeldir.

(22) Tahminler için ek tablo 7'ye bakınız.

sayısı 627 bin kişi olarak bulunmuştur.²³ Bu rakamlardan faydalanarak kentsel yerlerde işsizlik oranının 1982 yılı ekiminde % 10.7 olduğu hesaplanabilir. Kentsel yerlerde belirlenen işsizliğin tarım dışı sektörler işsizliğine çok yakın olduğu genel olarak kabul edilebilir. 1973 - 1974 yılları için kırsal yerlerde yapılan bir başka işgücü anketinin sonuçlarına göre kırsal yerlerde işsizlik sıfır düzeyine çok yakındır.²⁴ Kırsal yerlerde işsizlik 1982 yılında yine sıfır düzeyine çok yakın bir düzeyde ise 1982 yılında toplam ekonomideki işsiz sayısının 650 - 700 bin kişi civarında olduğu tahmin edilebilir. Bu işsizlik rakamı 1980 yılı genel nüfus sayımında elde edilen 623 bin kişiden çok fazla değildir. Böyle olunca 1980 - 1985 yılları arasında her yıl ortalama 300 bin kişi kadar artacağını tahmin ettiğimiz işsiz sayısının anket sonuçlarına göre 1982 yılına kadar yılda 30 - 40 bin kişi civarında arttığı söylenebilir. Bu durumda tahminlerimizin gerçekleşme ihtimali zayıf gibi görülmektedir.

İşgücü, istihdam ve işsizlikle ilgili olarak yapılan tahminlerin mutlak rakamlar olarak aynen gerçekleşmesi pek kolay değildir. Öte yandan Anketlerle toplanan bilgilerin ne kadar sağlıklı olduğunu da dikkatle incelemek gerekir. Bu arada 1980 - 1982 yılları arasında yurtdışına her yıl ortalama 45 - 50 bin kişinin işçi olarak gitmesi de hatırlanırsa²⁵ işsizlik ile ilgili tahminlerin yeniden gözden geçirilmesi gerekebilir. Ancak mutlak rakamlarla ilgili tahminlerin gözden geçirmek yerine işgücü arzı artış oranı ile istihdam artış oranının gözden geçirilmesi daha uygundur.

İstihdam artış oranının 1980 - 1984 yılları arasında yılda ortalama % 0.6'nın üzerine çıkması çok kolay değildir. Buna karşılık işgücü arzı artış oranının % 2.2'den daha aşağı bir düzeye düşmesi mümkün olabilir. Ancak bu düzeyin % 2.0'nin altında olması da pek kolay değildir. 1984 - 1989 döneminde istihdam artış oranının % 1.6 düzeyine çıkması istihdam artışı açısından başarı sayılmalıdır. İşgücü arzı artış oranının bu dönemde de ancak % 2.0 düzeyine düşebileceği kabul edilebilir.

Beşinci planda 1984 - 1989 dönemi için öngörülen istihdam ar-

(23) DİE, *Kentsel Yerler Hanehalkı İşgücü Anket Sonuçları, 1982*. DİE yayını, Ankara, 1984, s. 12.

(24) DİE, *Kırsal Yerler Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları*. DİE yayını, Ankara, 1977, s. 2, 36 ve 70.

(25) DİE, *Türkiye İstatistik Yılığ*, 1983. DİE yayını, Ankara, 1983, s. 178.

tiş oranı yılda % 1.8 iken işgücü arzı artış oranı yılda % 1.6'dır. Bu öngörülerin gerçekleşme ihtimalinin çok zayıf olduğu kabul edilmelidir.

Bu bölümü bitirirken sanayi ve hizmetler sektörleri istihdamların 1984 - 1985 ve 1989 yılları arasındaki ulaşabilecekleri muhtemel değerleri de tahmin etmek istiyoruz. Tarım sektöründe istihdamın 1980 değeri civarında sabit kalacağı tahmin edilmektedir. Sanayi sektörü gelir artış oranı 1980 - 1983 arasında yılda ortalama % 6.6 düzeyinde kalmıştır. Bu oranın 1984 yılında da değişmeyeceği varsayılabilir. Sanayi sektörü gelirinde % 6.6 düzeyinde gerçekleşen artışın yatırımlarda gözlenen duraklamalar dolayısı ile kapasite kullanımında ortaya çıkan artışlardan kaynaklandığı hatırlanırsa bu sektörün istihdam katma değer esnekliğinin 1980 - 1984 arasında 0.25 civarına düştüğü kabul edilebilir. Bu durumda sanayi sektörü istihdamının 1980 - 1984 arasında yılda ortalama % 1.65 kadar artacağı tahmin edilir. Böylece 1980 yılında 2053 bin kişi olan sanayi sektörü istihdamı 1984 yılında 2192 bin kişiye ulaşır. 1984 - 1989 arasında sanayi sektörü gelir artışı planda öngörüldüğü gibi % 7.5 düzeyine ulaşır ve bu sektör istihdam katma değer esnekliği de 1960 - 1980 arası ortalama değeri olan 0.50 düzeyine yükselir ise 1984 - 1989 arasında sanayi sektörü istihdam artış oranı yılda ortalama % 3.75 olur. Bu artış hızına bağlı olarak sanayi sektörü istihdamının 1985'te 2273 bin kişiye ve 1989'da ise 2633 bin kişiye ulaşacağı tahmin edilir.

Hizmetler sektörünün istihdam katma değer esnekliği 1960 - 1980 dönemi ortalaması olarak 0.91'dir. Ancak bu değere ulaşılmasında 1965 - 1970 ve 1975 - 1980 dönemlerinde eksi verim artışı anlamına gelen birden büyük esneklik katsayılarının katkıları vardır. Ayrıca hizmetler sektörünün 1980 - 1984 yılları arasında istihdam artışı sağlamak açısından yetersiz kaldığı da gözlenmektedir. Bu durumda hizmetler sektörü istihdam katma değer esnekliğinin 1980 - 1984 döneminde 0.40 civarında olması muhtemeldir. Hizmetler sektörü gelir artış oranı 1980 - 1983 arasında ortalama % 4.2 olmuştur. Bu oranın 1984 yılında da geçerli olacağı kabul edilirse 1980 - 1984 arasında hizmetler sektörü gelir artış oranı % 4.2 olur. Bu durumda hizmetler sektörü istihdamının 1980 - 1984 dönemi ortalama artış hızı yılda % 1.7 olur. Böylece 1980 yılında 5023 bin kişi olan hizmetler sektörü istihdamının 1984 yılında 5372 bin kişiye ulaşacağı hesaplanabilir. 1984 - 1989 yılları arasında hizmetler

sektörü istihdam katma değer esnekliği 1970 - 1975 dönemi esneklik değeri olan 0.6 kadar olur ve sektörün gelir artış oranı da planda öngörülen ancak gerçekleştirilmesi güç olan % 6.5 yerine % 5.5 olarak gerçekleşirse, hizmetler sektörü istihdamı 1984 - 1989 arasında yılda % 3.3 kadar artar. Böyle bir artış ile hizmetler sektörü istihdamı 1985 yılında 5550 bin kişiye 1989 yılında 6320 kişiye ulaşır.

İktisadi kalkınma açısından olduğu gibi istihdam yaratma açısından da sürükleyici sektörler olarak kabul edilen sanayi ve hizmetler sektörleri 1980 - 1984 yılları arasında yılda ortalama 122 bin kişiye 1984 - 1989 yılları arasında ise iyimser bir tahminle 278 bin kişiye istihdam sahası açabilecektir.

SONUÇ

Türkiye'de planlı dönemin başlangıcından 1980 yılına kadar uygulanan ithal ikameci kalkınma politikası planlanan hedefler doğrultusunda gelişen bir sınai yapının ortaya çıkaracağı sektörlerarası dinamik bağlantıları bulup ekonominin makro düzeydeki ihtiyaçlarını hesaplayarak gereken politikaları uygulamak yerine, dış ödeme güçlüklerinin yarattığı sıkıntıları çözecek kısa dönem rasgele politikaları uygulamayı ön plana almıştır. Bu tür bir uygulama sonucunda ithal ikameci politika uzun dönemde dış açıkları azaltmak yerine daha da arttırmaya başlamıştır. Bu arada 1970'lerin ortasından itibaren hızla artan ham petrol faturası da dış açıkların yükselmesinde bir başka önemli etken olmuştur. Böylece ithal ikameci kalkınma süreci 1970'lerin sonuna doğru tıkanmıştır. Buna rağmen özellikle ilk üç plan döneminde Türkiye'nin gerçekleştirdiği iktisadi gelişme hızı ile istihdam artış hızı azımsanmayacak düzeylere ulaşmıştır.

İktisadi kriz ve istikrar yılları olarak nitelendirilebilecek olan 1978 - 1984 yılları arasında bir yandan iktisadi gelişme hızında, öte

yandan istihdam artış hızında önemli azalmalar gözlenmiştir. 24 Ocak 1980 de uygulamaya giren istikrar programı ile birlikte ithal ikameci kalkınma politikası terkedilmiş ve dışa açık bir politika yönünlüştür. Beşinci plan dışa açık, ihracata dayalı ve uluslararası pazarlarla bütünleşmeye yönelik kalkınma politikası tercihini açıkca benimsemiş görünmektedir. Bu politika ile uluslararası işbölümüne uygun ve karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğumuz, tarım, tarıma dayalı sanayiler, yerli girdi kullanan diğer bazı sanayi kolları, müteahhitlik hizmetleri ve turizm gibi alanların gelişeceği bu arada yoğun biçimde ithal girdisi kullanan bazı sanayi kollarının gerileyeceği ve hatta yok olacağı tahmin edilmektedir.

Planda öngörülen gelir artışı hedeflerine ulaşmanın kolay olmayacağını ikinci bölümde belirtmiştik. Buna rağmen iyimser bir yaklaşım ile bu hedeflere ulaşılacağını kabul etsek bile 1984 - 1989 yılları arasında gelir artış oranı % 6.3 olacaktır. Bu artış oranının yol açacağı istihdam artışının yılda ortalama % 1.6 kadar olabileceği tahmin edilmektedir. Buna karşılık işgücü arzı artış oranının 1984 - 1989 arasında iyimser bir tahminle % 2.0 kadar olacağı düşünülebilir. Bu durumda işsiz sayısının beşinci plan döneminde artmaya devam etmesi beklenmektedir.

İşsiz sayısının 1984 düzeyinde sabit kalması için en az % 2.0 oranında artacağı tahmin edilen işgücü arzına eşit bir istihdam artışı sağlanması gerekir. İstihdam katma değer esnekliği 0.25 civarında iken istihdamın yılda % 2.0 kadar artması gshiy artış hızının % 8.0 düzeyine çıkması ile mümkündür. İşsiz sayısının azaltılması ise GSYİH artış hızının % 8.0'in üzerinde olmasını gerektirir.

EK TABLOLAR

Tablo : 1. Tasarruf, Dış Açık ve Yatırımların GSMH'ya Oranları
(Cari Fiyatlar)

Yıllar	Yurtiçi Tas./ GSMH	Dış Açık/ GSMH	Toplam Yat./ GSMH	Sabit Serm. Yat./ GSMH
1963 - 67	15.6	1.9	17.5	15.3
1968 - 72	18.3	1.1	19.4	17.8
1973 - 77	18.0	3.7	21.7	19.8
1978 - 79	19.1	2.3	21.4	18.9
1980	20.9	5.2	26.1	19.4
1981	20.5	3.5	24.0	19.1
1982	18.2	2.1	20.3	18.9
1983	17.7	2.3	20.0	19.3

Kaynak : 1963 - 1977 dönemi için DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı;
1978 - 1983 için DPT, Yıllık Programlar kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo : 2. İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSYİH
(1968 Faktör Fiyatları İle; Milyon TL.)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSYİH
1962	26284.6	10632.1	32047.1	68963.8
	(3.0)*	(10.9)	(7.2)	(6.3)
1967	30505.8	17859.6	45462.0	93827.4
	(3.4)	(8.7)	(7.9)	(6.6)
1972	36065.2	27118.0	66499.7	129.682.9
	(3.2)	(9.7)	(7.9)	(7.1)
1977	42179.8	43145.1	97391.1	182716.0
1962 - 77	(3.2)	(9.8)	(7.7)	(6.7)

(*) Parantez içindeki rakamlar yıllık ortalama artış oranlarını göstermektedir.
Kaynak : DİE, Milli Gelir İstatistikleri.

Tablo : 3. İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Faal Nüfus, İstihdam ve İşsizler (15 ve + Yaşlar; Bin Kişi)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	İyi Tanım-		İstihdam	İktisaden Faal Nüfus*
				lanmamış	İşsizler		
1960	9737	977 (1.9)**	1618 (2.9)	661	— 16	12977 (0.8)	12993 (0.9)
1965	9750	1074 (4.7)	1866 (10.9)	868	— 56	13502 (0.8)	13558 (0.7)
1970	9281	1356 (2.4)	3127 (4.2)	288***	—	14051 (2.4)	14051 (2.7)
1975	10458	1526 (6.1)	3842 (5.5)	223	—230	15820 (1.7)	16050 (2.2)
1980	9972	2053	5023	171	623	17220 (0.8)	17843 (0.8)
1960 - 70						(2.1)	(2.4)
1970 - 80						(1.4)	(1.6)

(*) Yuvarlamalar dolayısı ile son rakam farklı olabilir.

(**) Parantez içindeki rakamlar yıllık ortalama artış oranlarını göstermektedir.

(***) Azalma hizmetler içine girmenin bir sonucu olabilir.

Kaynak : DİE, Genel Nüfus Sayımları, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri.

Tablo : 4. Türkiye'de Sabit Sermaye Yatırımları ve Yıllık Artış Oranları

Yıllar	Sabit Sermaye Yatırımları* (1968 Fiyatları, Milyon TL.)	Yıllık Artış Oranları (Yüzde)
1962	10052	—
1973	26978	6.2
1974	28704	6.4
1975	36122	25.8
1976	42518	17.7
1977	46534	9.4
1978	43213	— 7.1
1979	45070	4.3
1980	40038	—11.2
1981	40975	2.3
1982	42335	3.3
1983	43942	3.8

(*) Cari fiyatlardan GSMH deflatörü ile 1968 fiyatlarına çevrilmiştir.

Kaynak : T. Odalar Birliği, İktisadi Rapor, 1983 ve 1984, S. 27, s. 24 ve 25.

DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 162; DİE, Millî Gelir İstatistikleri.

Tablo : 5. İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSYİH
(1968 Faktör Fiyatları İle, Milyon TL)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSYİH
1960	26324.0 (0.9)	9216.9 (9.3)	29120.3 (5.9)	64661.2 (4.6)
1965	27551.2 (3.1)	14375.6 (9.5)	38854.3 (8.2)	80781.1 (6.8)
1970	32016.7 (4.4)	22668.7 (9.4)	57566.3 (8.0)	112251.7 (7.3)
1975	39674.6 (2.7)	35614.9 (2.8)	84648.5 (3.7)	159938.0 (3.2)
1980	45268.2 (2.0)	40887.4 (6.6)	101394.3 (4.2)	187545.9 (4.2)
1983	48080.6 (2.7)	49499.4 (7.7)	114927.2 (6.4)	212507.2 (5.5)

(*) Parantez içindeki rakamlar yıllık ortalama artış oranlarını göstermektedir.
Kaynak : DİE, Millî Gelir İstatistikleri.

Tablo : 6. İktisadi Faaliyet Kollarına Göre İstihdam Katma Değer
Esneklikleri*

Dönemler	Sanayi	Hizmetler	Toplam Ekonomi
1960 - 65	0.20	0.49	0.17
1965 - 70	0.49	1.33	0.12
1970 - 75	0.26	0.53	0.33
1975 - 80	2.18	1.49	0.53
1960 - 80	0.49	0.91	0.25

(*) İstihdam artış oranları ile katma değer artış oranları kullanılarak hesaplandı.

Tablo : 7. İstihdam, İşgücü ve İşsizlik Tahminleri : 1984, 1985 ve 1989
(Bin Kişi, 15 ve + Yaşlar)

Yıllar	Toplam İstihdam	(Nüfus (İşgücü))	İşsizler
1980*	17220	17843	623**
1984	17630	19440	1810
1985	17920	19880	1960
1989	19100	21680	2580

(*) 1980 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.

(**) Nüfus sayımının yapıldığı günden önceki son hafta içinde bir işte çalışmayıp iş arayanları kapsıyor.

**Tablo : 8. Sanayi ve Hizmetler Sektörleri İçin İstihdam Tahminleri :
1984, 1985 ve 1989 (Bin Kişi)**

Yıllar	Sanayi	Hizmetler
1980*	2053	5023
1984	2192	5372
1985	2273	5550
1989	2633	6320

(*) 1980 Genel Nüfus Sayımı sonuçları.